

Oliy ta'limda ilmiy izlanish madaniyatini shakllantirishning psixologik-pedagogik asoslari

Rahmon Ravshanovich Latipov
Buxoro davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Mazkur maqolada oliy ta'lim tizimida talabalar va yosh tadqiqotchilarda ilmiy izlanish madaniyatini shakllantirishning psixologik va pedagogik jihatlari tahlil qilinadi. Ilmiy tafakkurni rivojlantirish, mustaqil fikrlashni rag'batlantirish, kognitiv motivatsiyani oshirish hamda ijodiy-tadqiqot faoliyatini shakllantirishga doir ilmiy farazlar ilgari suriladi. Tadqiqotda ilmiy izlanish madaniyatini rivojlantirishning nazariy modeli, psixologik omillar tizimi va pedagogik shart-sharoitlari asoslab berilgan. Maqola natijalari talabalarda ilmiy tafakkurni kuchaytirish, innovatsion g'oyalarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga tadbiq etishda foydali metodik asos bo'la oladi.

Kalit so'zlar: ilmiy izlanish madaniyati, tafakkur, motivatsiya, psixologik omil, refleksiya, ilmiy tafakkur, pedagogik yondashuv, innovatsion ta'lim

Psychological and pedagogical foundations of the formation of a culture of scientific research in higher education

Rahmon Ravshanovich Latipov
Bukhara State Pedagogical Institute

Abstract: This article analyzes the psychological and pedagogical aspects of the formation of a culture of scientific research among students and young researchers in the higher education system. Scientific hypotheses are put forward on the development of scientific thinking, stimulation of independent thinking, increasing cognitive motivation, and the formation of creative research activities. The study substantiates the theoretical model, system of psychological factors, and pedagogical conditions for the development of a culture of scientific research. The results of the article can serve as a useful methodological basis for strengthening scientific thinking in students, developing innovative ideas and implementing them in practice.

Keywords: culture of scientific research, thinking, motivation, psychological factor, reflection, scientific thinking, pedagogical approach, innovative education

Kirish. Zamonaviy oliy ta'lim tizimining asosiy maqsadlaridan biri - talabalarda mustaqil ilmiy fikrlash, tahlil qilish, izlanish va innovatsion g'oya yaratish

ko'nikmalarini shakllantirishdir. Bu jarayon, avvalo, ilmiy izlanish madaniyatini rivojlantirish bilan chambarchas bog'liqdir. Ilmiy izlanish madaniyati - bu shunchaki tadqiqot metodlarini bilish emas, balki ilmiy tafakkur, tanqidiy yondashuv, tahliliy fikrlash, dalillarga asoslanish va yangi bilimni yaratishga intilishni o'z ichiga olgan murakkab psixologik-pedagogik tizimdir.

Ilmiy faraz sifatida aytish mumkinki, talabalarda ilmiy izlanish madaniyatining shakllanishi ularning ichki motivatsiyasi, tafakkur faoliyati va o'qituvchi tomonidan yaratilgan kognitiv muhit bilan bevosita bog'liq. Oliy ta'limda ushbu jarayonni to'g'ri tashkil etish nafaqat ilmiy natijalarni, balki shaxsiy o'sishni ham ta'minlaydi.

1. Ilmiy izlanish madaniyatining mohiyati va psixologik mazmuni

Ilmiy izlanish madaniyati - bu inson tafakkurining eng yuqori bosqichi bo'lib, unda shaxs bilimni tahlil qiladi, yangilik yarata oladi va uni ilmiy asosda himoya qiladi. Psixologik nuqtai nazardan bu jarayon quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

1. Kognitiv faoliyat - axborotni tahlil qilish, tushunchalar o'rtasidagi bog'lanishni anglash, ilmiy mantiqni shakllantirish.

2. Motivatsion komponent - izlanishga ichki ehtiyoj, o'zini fan orqali anglash istagi.

3. Refleksiv komponent - o'z faoliyatini baholash, xatolardan saboq chiqarish.

4. Ijodiy komponent - mavjud bilimlar asosida yangi g'oyalarni ilgari surish.

Ilmiy farazga ko'ra, agar talabalarda refleksiv tafakkur (o'z fikrini kuzatish va tahlil qilish) hamda kognitiv mustaqillik rivojlangan bo'lsa, ular ilmiy izlanishda yuqori natijalarga erishadi.

Psixologik jihatdan bunday madaniyatning shakllanishi shaxsning intellektual yetukligi, emotsional barqarorligi va motivatsion tayyorgarligi bilan chambarchas bog'liq. Shuningdek, o'qituvchi tomonidan yaratilgan ishonchli, erkin fikrlashga undovchi ta'lim muhiti bu jarayonni tezlashtiradi.

2. Oliy ta'limda ilmiy izlanish madaniyatini shakllantirishda pedagogik yondashuvlar

Pedagogik nuqtai nazardan, ilmiy izlanish madaniyatini shakllantirish uchun tizimli, refleksiv, faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvlar muhimdir.

2.1. Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv

Talabalar bilimni tayyor shaklda emas, balki izlanish faoliyati jarayonida egallaydi. Bu modelda "o'rganish - tadqiq etish - yaratish" zanjiri markaziy o'rinni egallaydi. Faraz sifatida aytish mumkinki, talaba o'zi muammo qo'ya olgan paytdan boshlab unda ilmiy tafakkur faol holatga o'tadi.

2.2. Refleksiv yondashuv

Har bir ilmiy harakatdan so'ng talabalar o'z natijalarini baholaydi, muvaffaqiyat va xatolar sabablarini tahlil qiladi. Bu refleksiya ularni o'z faoliyatini boshqarishga

o'rgatadi. Faraz: refleksiv yondashuv qo'llanilganda ilmiy tafakkurdagi tizimlilik darajasi sezilarli oshadi.

2.3. Konstruktiv yondashuv

Talabani faqat bilim iste'molchisi emas, balki yangi bilim yaratuvchisi sifatida ko'rish pedagogik jarayonning markaziga qo'yiladi. O'qituvchi ilmiy rahbar emas, balki sherik rolda ishtirok etadi. Farazga ko'ra, bunday sheriklik asosidagi ta'lim ilmiy izlanish motivatsiyasini ikki barobar kuchaytiradi.

3. Ilmiy izlanish madaniyatining shakllanishiga ta'sir etuvchi psixologik omillar

Ilmiy faoliyat shaxsning ichki psixologik holati bilan bevosita bog'liq. Quyidagi omillar alohida ahamiyatga ega:

1. Motivatsiya - talabanning ilmiy izlanishdagi asosiy harakatlantiruvchi kuchidir. U ichki (bilishga qiziqish, intellektual zavq) va tashqi (baholar, grantlar, nufuz) shakllarda namoyon bo'ladi.

Ilmiy faraz: ichki motivatsiya tashqi rag'batlardan ko'ra barqarorroq natija beradi.

2. Intellektual mustaqillik - talabanning o'z fikrini himoya qilish, yangilik yaratishga jur'at topish darajasi.

Faraz: mustaqil fikr yurita olgan talabalar innovatsion g'oyalarni ishlab chiqishda yuqori samaradorlik ko'rsatadi.

3. Ijodiy tafakkur - mavjud axborotni yangicha yo'l bilan qayta ishlash qobiliyati.

Faraz: ijodiy tafakkur bilan refleksiv fikrlash uyg'unlashganda, ilmiy madaniyat chuqur shakllanadi.

4. Emotsional barqarorlik - tanqid, muvaffaqiyatsizlik va stress holatlarida ham izlanishni davom ettirish salohiyati.

Faraz: ijobiy emotsional fon ilmiy faoliyatda izchillikni ta'minlaydi.

Psixologik omillarni rivojlantirish uchun trening, ilmiy seminarlar, loyiha asosida o'qitish va motivatsion tahlil usullari samarali hisoblanadi.

4. Ilmiy izlanish madaniyatini shakllantirishning pedagogik modeli

Ilmiy izlanish madaniyatini shakllantirish jarayonini quyidagi pedagogik model orqali ifodalash mumkin:

a) Maqsad bosqichi: talabani ilmiy tafakkurga yo'naltirish, ilmiy muammolarga nisbatan qiziqish uyg'otish.

b) Mazmun bosqichi: ilmiy bilimlarni, tadqiqot metodlarini, tahlil qilish usullarini o'rgatish.

c) Faoliyat bosqichi: amaliy tadqiqot, tajriba, loyiha, tahlil ishlarini bajarish.

d) Refleksiya bosqichi: olingan natijalarni baholash, xulosalar chiqarish, o'z faoliyatini takomillashtirish.

e) Natija bosqichi: ilmiy izlanish madaniyatining shakllanishi, ya'ni talaba o'zini tadqiqotchi sifatida anglashi.

Modelning nazariy farazi shundan iboratki: ilmiy izlanish madaniyati o'quv jarayoniga bosqichma-bosqich integratsiya qilinganda, talabaning mustaqil fikrlash va ijodkorlik darajasi ortadi.

Pedagogik shart-sharoitlar:

- ilmiy rahbarlikning individual yondashuvga asoslanishi;
- ilmiy seminarlar va tanlovlarni tizimlashtirish;
- ilmiy tahlilga asoslangan baholash tizimini joriy etish;
- axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan faol foydalanish.

5. Ilmiy farazlar va amaliy tavsiyalar

Asosiy ilmiy farazlar:

1. Ilmiy izlanish madaniyati talabada shakllanadi, agar o'quv jarayoni shaxsiy izlanishga yo'naltirilgan bo'lsa.

2. Kognitiv mustaqillik va refleksiv fikrlash ilmiy tafakkurning asosiy psixologik komponentlaridir.

3. Faoliyatga asoslangan ta'lim texnologiyalari (loyiha, tadqiqot, keys) ilmiy motivatsiyani barqaror qiladi.

4. Emotsional qo'llab-quvvatlovchi pedagogik muhit ilmiy izlanish samaradorligini oshiradi.

5. Ilmiy madaniyatni shakllantirish uchun o'qituvchi va talaba o'rtasida "subyekt-subyekt" munosabat zarur.

Amaliy tavsiyalar:

- Oliy ta'limda "Ilmiy tafakkur va tadqiqot metodlari" fanini mustahkamlash;
- Har bir yo'nalishda talabalarning mustaqil ilmiy loyihalarini joriy etish;
- Ilmiy faoliyatni baholashda sifat mezonlarini (ijodkorlik, tahliliy fikr, yangilik) kiritish;
- Psixologik treninglar orqali talabalarni ilmiy stressga tayyorlash;
- Ilmiy rahbarlarning pedagogik va psixologik kompetensiyalarini oshirish.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, Ilmiy izlanish madaniyatini shakllantirish - bu oliy ta'lim tizimining eng muhim strategik vazifalaridan biridir. U faqat bilimni o'rgatish emas, balki fikrlash, tahlil qilish, yangilik yaratish va mas'uliyatli qaror qabul qilish madaniyatini shakllantirishni o'z ichiga oladi.

Psixologik-pedagogik jihatdan, ilmiy madaniyatning asosida motivatsiya, tafakkur, refleksiya va ijodkorlik yotadi. Agar bu komponentlar ta'lim jarayonida uyg'unlashsa, natijada ilmiy izlanishga moyil, fikrlovchi, innovatsion tafakkurga ega shaxslar yetishib chiqadi.

Shunday qilib, ilmiy izlanish madaniyatini shakllantirish - bu nafaqat oliy ta'limning sifatini oshiruvchi, balki jamiyatning intellektual salohiyatini yuksaltiruvchi jarayondir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4884-son qarori. - Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish to'g'risida"gi qarori. - Toshkent, 2019.
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. - Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston - maktab ostonasidan boshlanadi. - Toshkent: O'zbekiston, 2021.
5. Ziyomuhamedov B., To'raqulov U. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. - Toshkent: Fan, 2016.
6. Ochilov A. Pedagogik tafakkur va ilmiy izlanish madaniyati. - Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
7. Sayidahmedov N. Pedagogik texnologiyalar asoslari. - Toshkent: TDPU, 2019.
8. Abdullayeva D. Talabalarda ilmiy-tadqiqot kompetensiyasini rivojlantirishning psixologik omillari. - "Pedagogik izlanishlar" jurnali, 2022, №3.
9. Ashurova M. Oliy ta'limda ilmiy tafakkur va refleksiya madaniyatini rivojlantirish yo'llari. - Toshkent: TDPU, 2023.
10. Rasulov Sh. Tadqiqot metodologiyasi va ilmiy tafakkur asoslari. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
11. Yuldashev J. Oliy ta'limda talabalarning ilmiy faoliyatini rag'batlantirish tizimi. - "Ta'lim va innovatsiyalar" jurnali, 2021, №4.
12. Polat E.S. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. - Москва: Академия, 2019.
13. Выготский Л.С. Мышление и речь. - Москва: Педагогика, 1999.
14. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. - Москва: Наука, 1982.
15. Piaget, J. The Psychology of Intelligence. - London: Routledge, 2001.
16. Vygotsky, L. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. - Harvard University Press, 1978.
17. Dewey, J. How We Think. - Boston: D.C. Heath & Co, 1933.
18. Gardner, H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. - New York: Basic Books, 2011.
19. Kolb, D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. - New Jersey: Prentice Hall, 1984.
20. Bandura, A. Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory. - Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1986.

21. Bloom, B.S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. - New York: McKay, 1956.
22. Zimmerman, B.J. Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview. - Theory into Practice, 2002, 41(2).
23. Knowles, M.S. The Modern Practice of Adult Education. - Cambridge: The Adult Education Company, 1980.
24. Selevko G.K. Современные образовательные технологии. - Москва: Народное образование, 2017.
25. Salikhov A., To'laganova S. Ilmiy faoliyatda motivatsiya va kreativlik omillari. - "Psixologiya va pedagogika" jurnali, 2022, №2.
26. Khakimova L. Talabalarda ilmiy tafakkurni shakllantirishda innovatsion texnologiyalarning o'rni. - Samarqand: SamDU, 2023.
27. Kholmatova D. Ilmiy izlanish madaniyatining rivojlanishida o'qituvchi shaxsining roli. - "Ta'lim nazariyasi va amaliyoti" jurnali, 2021, №5.
28. Tursunov M. Oliy ta'lim tizimida tadqiqot faoliyatining metodik asoslari. - Toshkent: Innovatsiya, 2020.
29. Chugunova O. Психология научного творчества. - Санкт-Петербург: Питер, 2016.
30. Krathwohl, D.R. A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. - Theory into Practice, 2002, Vol. 41, No. 4.